

антипостмодернистички став Небојше Васовића као облик интелектуалне одбране модерне. Марија Благојевић заокружује целину систематизацијом есејистике Владимира Јагличића, учолавајући у њој простор за промишљање поетике, традиције и културних вредности. Целина подвлачи есеј као жанр у коме се песничка мисао сусреће са културном одговорношћу и теоријском саморефлексijом.

Зборник *Песници као есејисти: културни контексти групе половине 20. века* изузетан је допринос проучавању српске књижевности, не само у поетичком и критичком, већ и у културолошком и филозофском домену. Свака тематска целина пружа аргументоване и стилски изнијансиране анализе есејистичког рада српских песника, позиционирајући њихово деловање у сложени историјски и идејни контекст. Укупан корпус радова осветљава како појединачне поетичке праксе, тако и шире књижевно-теоријске и идеолошке токове, показујући на који начин су песници рефлектовали стварност, критички јој приступали и изнова конструисали њено значење.

Истражујући пресудне есејистичке позиције аутора који су обликовали савремену српску поезију и критичку мисао, овај зборник премашује оквире стандардне научне публикације. Он се афирмише као суштински алат за разумевање динамичних односа између поезије, есејистике и културно-идеолошких структура епохе, као и поуздана референтна основа за будућа истраживања у области поетике, књижевне критике и културне историје. Реч је о делу које повезује традицију и савремено тумачење, градећи трајну вредност у корпусу савремене српске књижевне науке.

Др Бојан Т. Чолак
Институт за књижевност и уметност
Београд
btcolak@yahoo.com

UDC 821.163.41-4.09"19"(082)
821.163.41:929"19"(082)
<https://orcid.org/0000-0003-1197-4794>
Примљен: 11. априла 2025. године
Прихваћен: априла 2025. године

ИНТЕГРАТИВНЕ ПРОЈЕКЦИЈЕ БУДУЋНОСТИ

(Дејан Ајдачић – Зорица Ђерговић-Јоксимовић. *Фуџурофанџасџика*.
Нови Сад: Академска књига, 2025, 270 стр.)

Доминантни квалитет, изузетно вредне монографије *Фуџурофанџасџика* Дејана Ајдачића и Зорице Ђерговић-Јоксимовић јесте њен вишеструко интегративни карактер. Обједињавајући дела англофоних и словенских књижевности, као предмете својих примарних научних усмерења, аутори су успели да остваре целовит, а опет довољно разноврстан увид у широко и разноврсно тематско и жанровско поље којим се баве. (Пред крај „Увода“ објашњено је да су коначне верзије поглавља настајале дописивањем и преписивањем двоје аутора, и успостављањем особеног истраживачког сагласја: „Затим смо текст обогаћивали и надограђивали размењујући нове верзије.“)

Вишеструко интегративан био је и ауторски приступ делима која су у ову подстицајну библиотеку футурофантастике ушла: поред књижевности ту су филмови, телевизијске и радио и стриминг продукције, стрипови, графички романи, игрице, онај мултимедијални контекст без кога већ доста дуго није могуће разумети и тумачити пројекције будућности, било стваралаца, било њихових рецепијената. Посебно интересантно јесте, сматрам, њихово широко захватање у књижевну историју и напуштање уских жанровских оквира СФ-а и захватање хибридних жанрова, у којима „долази до посебно занимљивих временских спојева“, оних очекиваних (футурофантастика и бајка, бајка и киберфантастика, фентези и киберфантастика и др.), али и оних мање очитих, попут сатире, која „са својим омаловажавањем и подруљљивим оспоравањем има у неким делима идеологизоване футурофантастике веома изражено место“. Укрштање идеолошки мотивисаних сагледавања „друге стране“ с дистопијским визијама допринело је да се формулише изузетно важан и, верујемо неоспорно тачан закључак: „Понекад је тешко и готово немогуће раздвојити сатиру, политичку фикцију и дистопије.“

Интегративан је и избор дела у коме доминирају високо вредна *канонска* остварења, али су присутна и мање вредна дела и наглашено жанровска остварења, без којих, како аутори оправдано истичу, није могуће остварити целовит увид у ову тему. Аутори с правом указују и на чињеницу да је канон футурофантастике, као и сваки други, временит, али да се не мењају само дела у њему већ и приступ делима, те да то што се предвиђања будућности у одређеном делу белодано нису остварила, не мора да значи да је оно неповратно „испало“ из канона: „ако календарске 1984. године Орвелова 1984 није покуцала на врата, то не значи да неће или не може никада“.

Футурофанијасџика је врло добро компонована целовита студија која оправдано креће од сагледавања „Осе времена“, као најопштијег појмовног основа за разматрање теме. Захват аутора је продубљен и значењски сложен (поред књижевне, обухвата филозофску, психолошку социо-историјску, културолошку димензију), али, истовремено, артикулисан је јасним, прецизним, не претерано теоретизујућим језиком који може бити приступачан и привлачан ширем кругу читалаца, и то је, несумњиво, квалитет ове монографије. Различити приступи „(не)извесности“ будућег времена, оцртани кроз распон између негирања будућности са становишта садашњости (живи се овде и сада) и покушаја да се она антиципира, упркос свим сасвим извесним изненађењима, „психолошка динамика – од равнодушности и незаинтересованости, преко страха и срепње, до наде – лежи и у основи приповедања о будућности“.

Са становишта изучаваоца усмене књижевности и њеног социо-религијског контекста, та динамика и дисперзија поимања времена и његових токова, који леже у основи културне и духовне историје човека, могла би бити и јесте генерисана и једном – тачније, једином – извесношћу, неопозивом смртношћу човека. Различита поимања времена и различите митско-обредне и магијске праксе древних култура имале су, у основи, исту сврху: да се та темељна извесност некако ублажи, или бар замагли. Есхилов Прометеј каже: „Смртнику не дах, да унапријед види смрт. [...] У њему наду слијепу ти удомих ја“, на шта вођа хора одговара: „Благодат силну ти на дар даде човјеку.“

Аутори, бавећи се осом времена, указују на „вештину баратања временом приповедања“ разматраних писаца и њихову „наратолошку позицију [...] у односу према актерима радње“, која се битно не разликује од оне коју заузимају писци у текстовима смештеним у садашњост и прошлост. Истовремено, они указују на нужну комбинацију реалних чињеница познатих писцу и читаоцу с измаштаним представама о свету будућности. У основи, као у свакој нарацији време у разматра-

ним делима бива представљено „као динамични проток низа догађаја“, али природа тог тока може бити циклична, реверзибилна и иреверзибилна, што умногоме зависи од типа културе (аутори с правом указују на суштинску везу доминатног типа производње и религијске праксе с поимањем времена). Архаичне земљорадничке културе, тако обнављајући циклус биља пројектују на поимање цикличног времена и на циклично умирање и васкрсавање божанстава (овај круг може се раскинути само тешким огрешењем које условљава крај једног циклуса, док, поједностављено сагледано, покајањем и покоревањем вољи бога/богова бива отпочет нови циклус). Напуштањем традиционалне привредне праксе и развијањем „рационалног мишљења заснованог на узрочно-последичним везама“, циклични модел времена престаје да буде доминатан, а доминира модел осе или спирале, али, како аутори с правом истичу, модел есхатолошког времена остаје трајно присутан (то се упечатљиво демонстрира на примеру Пекићеве футурофантастике).

Друго поглавље монографије „Наука – преузета и измишљена знања“ показује како се поетички и тематски футурофантастика развила нарочито у 19. веку, чему је допринело више различитих чинилаца, како оних из домена књижевности тако и оних из домена науке (теорија еволуције далеко превазишла оквире биологије и утицала је суштински на духовни профил модерне епохе) и привреде (развој индустријске производње, пре свега), али и доминатних идејних кретања и филозофских система која се упоредо с индустријализацијом јављају. У овом поглављу аутори, с разлогом, дају сажету историју самог појма *научна фантастика*, указујући да: „Присуство научних поставки и закона у фикционалном тексту може одређивати главне токове радње у фикционалном тематизовању (в. Ајдачић 2007: 348–351) научних идеја, с тим што постоје извесне разлике у позиционирању стварних и измишљених научних теорија и њихових заступника.“

Те разлике се врло ефектно осветљавају низом примера, што сматрам, иначе, великим квалитетом ове књиге у целини, будући да научна и теоретска спекулација, за шта је ова тема врло подстицајна, није угушила уживање у изузетним делима, а опет, илустрације нису потрле и замаглеиле поетички и научни аспект монографије. Читаоцу с нашег подручја биће, верујем, најинтересантније обликовање лика Николе Тесле и слика његових проналазака у делима футурофантастике, али ту су и Њутн, Циолковски, Ајнштајн, и, што мени већим делом није било познато, побрајање писаца који су и сами били научници. Посебна пажња овде је посвећена обликовању лика научника у делима футурофантастике, при чему се испоставља да је слика научника и њиховог рада, поготово у нашем времену, чешће негативна и да је знатно мање позитивних него негативних очекивања: „ако научника уопште има, ипак и даље суверено владају зли/луди научници“.

Цинизам нашег времена, о коме се говори при крају овог поглавља, могао би бити условљен све већим удаљавањем савремене науке од спознајних моћи и могућности обичног, просечно образованог човека. Он од детињства учи да је знање „сила и моћ“, суочен је са спознајом да наука чини његов живот многоструко лакшим, удобнијим и безбеднијим, да продужује његов век, да је, у овом или оном виду постала *condicio sine qua non* света у коме он живи и који познаје. Истовремено, он се непосредно и посредно суочава и с могућом кобношћу науке и њених достигнућа: глобална еколошка и нуклеарна катастрофа, рупе у озону и с њима везани климатски поремећаји, индустријски отрови у води и земљи, неизлечиве болести узгојене у тајним лабораторијама великих сила, несташица енергије – постају, добрим делом захваљујући мас-медијима, извор страха, нови вид коначног божјег суда пред којим невиних неће бити. Свест да само наука може отклонити ове опасности затвара зачарани круг у коме се једна у другу претапају позитивна и негативна утопија.

Верујем да је тачна идеја аутора о поређењу стварних научних идеја и „фикционализованих научних идеја“ и став да би такво поређење било „оправдано занимљивим и корисним увидима“, не само са становишта књижевне анализе.

Предмет изузетно подстицајних увида у монографији *Фуџурофанџасџика* јесте и „Идеологија у књижевној фуџурофантастици“, где се вишеструко испитује однос дела према конкретним друштвеним уређењима и идеолошким основама на којима она почивају, рефлексии реалполитике и инструментализација књижевности у доказивању супериорности властитог начина живота, употреба старих идеолошких образаца као основе у измаштавању друштва будућности и обликовању утопија и дистопија, начини на које се тематизују поједине идеологеме и на које се идеолошки позиционирају друштва будућности. Ово поглавље може бити вишеструко подстицајно за будуће истраживаче (рецимо, фуџурофантастика у књижевности за децу често може имати карактер својеврсне индоктринације детета-читаоца), али и за „обичне“ читаоце, будући да може продубити њихов увид у конкретна дела, али и у жанр у целини.

Битани аспект фуџурофантастике разматра се у наредном поглављу које аналитички разматра „Језик, нове речи и изразе будућности“, са становишта конкретне лексике, али и са становишта имагинирања читавих језичких система у појединим делима. Да ово није релевантно само као потенцијална опсесија СФ-залуђеника¹ већ и нешто потенцијално много продуктивније, ефектно сведочи поређење песме Крега Рејна „Марсовац шаље разгледницу кући“ и песме о повратку Виславе Шимборске. Ово посредно потврђује и суштинску смисленост фантастике уопште као начина да се стваралачки прошири реални свет, као што се проширује реални језик. (Тешко је и замислити језик из којег су изостављене све речи које су потекле из дела фантастичне књижевности и њихове изведенице, рецимо, само *роботи*.)

Са становишта читаоца (не нужно оног „стручног“) једно од најинтересантнијих поглавља биће, верујем „Мотиви и теме фуџурофантастике: Визије човека и човечанства“, пре свега због доброг избора на који указују већ поднаслови („Еволуција“, „Суперјунаци“, „Човек-машина“, „Бесмртност – вечни живот“, „Болести“), сажимајући ефектно жеље и страхове не само модерног човека већ и човека уопште, али и као озбиљан, продубљен критички приступ овим темама. На пример, аутори с правом, увиђају да суперјунаци могу потицати од најстаријих књижевних јунака „попут Гилгамеша, Одисеја или Беовулфа“, али да су они, по времену настанка и по својим одликама, „незгодно подсећање на трансхуманистичко-нацистичке идеје о надчовеку, што се данас све више потискује као лоша маркетиншка идеја“. Озбиљност и продубљеност приступа која карактерише ову, привидно једноставну тврдњу, одликује целину ове монографије.)

„Светови фуџурофантастике“ баве се *novum* који је неопходан са становишта овог жанра и који се може сагледавати као преобликовање искустава, представа и доживљаја стварности, као имагинирање нове, напредне технологије (она може бити и пробитачна и уништавајућа са становишта конкретног дела и његових јунака), еволуционих промена човека и живог света будућности, али и као замена нашег света ванземаљским световима или световима у којима доминирају машине. Сlike уништених светова и дистопија, али и слике утопија, верујем, пројектују различите страхове својих твораца и реципијената, као што паралелни светови алтернативне историје и виртуелни светови, па и унутрашњи светови, откривају неугласлу људску потребу да имагинацијом прошири и помери оквире стварности.

¹ С једним од својих пријатеља делим озбиљну амбицију да кад год се видимо проговоримо клингонски.

Два завршна поглавља (не рачунајући закључак, који је у духу теме насловљен „И даље“): „Поетика смешног у футурофантастици“ и „Жанрови на рубу футурофантастике“ већ насловљавањем указују на целовитост приступа теми и заокруженост њеног сагледавања. Прецизно теоретско дефинисање појмова у поглављу о хумору (оно почиње, сасвим тачном, тврдњом: „Комика и хумор нису прве ствари које падну на памет просечном читаоцу кад је у питању футурофантастика. Но, они упућенији знају да и тога има, и то у не малим количинама“), ограничава њихову потенцијалну многозначност. Потом се указује на предмете хумора, од људских мана, преко суочавања човека с новим технологијама, иронијских повезивања стварности с имагинираним светом будућности, замене улога инициране фантастичним проналасцима, чудних проналазака, до црног хумора и сатиричне, неумољиве слике социјалне стварности и иновација које се описују. Посебан квалитет овог поглавља представља широк обухват илустративних примера (све до путовања „у Месец“ Стеријиног барона Голића), нарочито оних из домена већини читалаца, верујем, мање познате словенске футурофантастике.

Укрштаји жанрова „на рубу футурофантастике“ и футурофантастике отварају потенцијално ново поље истраживања (и читања) које је тешко целовито (по)писати на нивоу рецензије, будући да се изузетно грана и шири, указујући на суштинску релативност жанровских одређења уопште: „футурофантастика се укршта са разноразним жанровима, од бајке, епске фантастике, магијског реализма и хорора, преко утопије, дистопије и алтернативне историје, до киберпанка и афрофутуризма“. Жанровски хибриди који тако настају не само да је чине привлачном много ширем кругу читалаца већ појачавају „њен значењски опсег и значај“.

Закључак је, као што је већ речено, у складу са темом формулисан не само као сведено указивање на постигнуте увиде већ и као најава будућих истраживања. Прецизно промишљени и селектовани и јасно постављени закључци у целини *Футурофантастике* Дејана Ајдацића и Зорице Ђерговић-Јоксимовић бивају илустрани у довољној мери и врло ефектним широко захваћеним кругом примера, што може, верујем, потенцијално проширити круг читалаца ове монографије. Тема којом се баве и начин на који обједињавају своје увиде изузетно су вредни и са становишта стручног читаоца и са становишта оних који уживају у овој врсти фантастичне прозе, а могу бити подстицајни и за оне који нису љубитељи фантастике, будући да указују на начине на које она осветљава и допуњава нашу стварност.

Др Љиљана Ж. Пецикан-Љуцићановић
 Универзитет у Новом Саду
 Филозофски факултет
 joljilja@gmail.com

UDC 821.09
<https://orcid.org/0009-0006-7815-8301>

Примљен: 10. маја 2025. године
 Прихваћен: маја 2025. године